

Назбама жұмыс.

XIX ғ. аяғында - XX ғ. басында ұлттық
интеллигенцияның қызметі.

Интеллигенция бұл - саясатқа және ұлт өміріне
әсер тигізе алатын саналы, білімді азаматтар тобы.
Осы азаматтар тобының қызметі мемлекеттің, халықтың
хал-жағдайын өзгерту және соған ақпарат ету.

„Интеллигенция“ ұғамы біздің отандық тарихпен тығыз
байланысты. XIX ғасырдың аяғында - XX ғасырдың басында
ұлттық интеллигенцияның қызметі зор көрініс тапты.

Алғашында XIX ғасырдың соңында „Жадығизм“
қозғалысы пайда болды. Бұл қозғалыстың негізін
қалаушы - И. Ясиринский. Жапыс айтқанда, „жадығ“
сөзі араб тілінен „жаза“ деген мағыналы берген.
Осы жаза бағыттық, жаза қозғалыстың негізгі
мақсаты - түркі халықтарының басын біріктіріп, біріктіріліске
жету еді. Әкінішке орай, қозғалыс өз мақсатына жете
алмады, соңында қозғалыста жандан бір топ адам,
метенге кетуге мәжбүр болды. Кейіннен, қазақ халқының
белгілі қайраткерлері: Әлихан Бөкейханов, Ахмет
Байтұрсынұлы, Жақанша және Халим Дәуітұлы хамедовтер
„Адам“ қозғалысының негізін қалады. Олардың біріні
және бізге белгілі істерінің қатарында „Қарқаралы петициясы“
бар. 1905 жылы Қарқаралы өзіріндегі В. Ботов көпес
негізін қалаған Қоянды жәрмеңкесі бар еді, осы
жәрмеңке кезінде ұлттық интеллигенция халықтың
мұңын, мәселесін таудан, патшадан жолдау жібереді.

Петиция өз мақсатына жетпесе де, қазақ зиялылары алғаш рет Мемлекеттік Думаға шақырту алды. Қазақтар қатысқан I Мемлекеттік Дума 1907 жылы болып, не-бәрі 73 күнге созылды. Қазақтан сайланған депутаттар қатарында Ахмет Бірімжанов, Теліртайып Нұрбекұлы, Димхан Бөкейханұлы және т.б. болды.

II Мемлекеттік Дума 1909 жылы болды және 104 күнге созылды. Қазақ депутаттарына Бақытжан Қаратаев, Мұхамеджан Тілекшиев секілді зиялылар кірді.

Кейіннен қазақтар Думаға мүддені шақырту алмады. Думада кейбір жер мәселелері шешілгенмен, депутаттарға түпкі ниеті жүзеге аспады. Қара қалықтау жағдайы нашарламаса, көтерілісшісі. Осы хх ғ. басындағы ұлттық баспасөздің маңызы зор болды. 1913 жылы құрылған „Қазақ“ газеті I ДС кезінде және Ұлт-азаттық көтеріліс кезіндегі қазақтардың жағдайын жақсартты. Сонымен қатар, редакторы Мұхамеджан Сералин болған „Айқап“ журналы ұланның қалықтау оқу-ағарту мәселесін шешуге тырысты. Абай шығармаларының алғашқы рет басылған, жарық көргі Нұсипбек Аймауытовтың есімімен байланысты. Дәл осы М. Аймауытов ұлттық баспасөзде Абай құнамбайының атының пайда болуына әсер етті.

1917 жылы міндегі Орынбор қаласында өткен I жалпықазақ съезінде „Алаш“ партиясы құрылып, оның бағдарламасын қабылдады. Жасарын өткен сайлаудың нәтижесінде Димхан Бөкейханұлы төраға болып тағайындалды. Партияның негізгі мақсаты -

Кезес Одағатона ұрамындағы автономия болма, кейіннен өз тәуелсіздігін алу болма. Көріп отарзанамазды, партия өз түркі мақсатона жетті. 1931 жылы Қазақстан Республикасы тәуелсіздігіне ие болды. Менің ойымша, бұл илтипаға тек ұлттық илтипаменшік сия, біздің ата-бабаларымыз да өз әсерін тигізді. 1917 жылы ұрама айында "Үш жүз" партиясы ұрамында. Төрағасы - Мұқан Дүтпенов. Кейіннен Дүтпенов өлімінен кейін, партия басшылығына Қойбай Төлеуов келді. Азамат соғысы кезінде Төлеуов Дүтов жасағына өз көмегін көрсетті. "Үш жүз" "Алаш" партиясының қарсыласы болма, "Алашты" контр-революцияшылар деп айып тақты. Айтымап кеткен, "Алаш" партиясының бағдарынамыз х бөлімінен түрді. Ол жақта жер мәселесі көтерілген еді. Жаппай, жергіз жерге берілмеуі жаппай және жергіз мәселесі үшін маңызды туралы айтып кеткен.

Қорытындылай келе, мен XIX-XX ғасырда ұлттық илтипаменшікпен көп жұмыс атқарғаны және зиялыларымыз қазір біз ие тәуелсіздігімізге ұшқан оқуға келтіргенін түсіндім. Сонымен қатар, біз үшін жаппай, қанша берген ата-бабаларымыз, 1986 жылы желтоқсан оқиғасындағы қоршамамыз кеткен ата-бабаларымызді ұмытпауға болмайды.

XIX ғасырдағы аяғында - XX ғасырдағы басында
ұлттық интеллигенцияның қозғалысы

XIX ғасырдағы соңы мен XX ғасырдағы басында қазақ элитасы ортақ ұлттық мүдде үшін шыршадан қиын кезең. Ресей империясына бағын болып, қарап қалған қазақ-тоғыз санасында рухани құлдық қалыптасты. Бұл жаппай-популярлық мәселе тұрған кезде, әлі де дүрмені бар ұлттық интеллигенцияның қозғалысы алдында орынға шықты.

Қазақ зиялылары дүниетанымын тараптан жалғыздық көзін ашу үшін жаппай-популярлық жұмыс жасап, бірлестіктер мен қоғамдастарды құрды. Соның бірі, XIX ғасыр аяғы мен XX ғасырдағы басындағы "жаңашыл" мәдениетін беретін, саяси-интеллектуалды қозғалыс - "Азаттық" деген атаумен пайда болды. Яғни, бұл қозғалыс ислам дінінің жанданып, қайта өркендеуіне жаппай ашты. Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы, Мазжан Мұхамбаев және Мұстафа Шоқай сияқты ағам зиялылар қоғамдастарында, насихаттау жұмыстарын жүргізді.

Отаршылдық саясаттың құрсауына түскен қазақ халқының рухани жаңартуы оңайға соқпады. Дегенмен ағам қайраткерлері мұндағы әрекеттерін жасағанда. Тасарлар бойы ұран болып Міржақып Дулатұлының "Оян қазақ!" үндеуі қалыптасты. Ол ағам 1909 жылы жарияланды, қазаққа жаңыдан әсер етті. Кейін де мұндағы шыршамаңар өз негізгі мәселені көтеріп, жанданып аса берді.

Үшін газет-журнал ерекше қанибет көзі болды. Әдебиетке тартыламын, сол кезеңдерде Абай Құнанбай-ұлының ағашына рет шығармалары басылды шығарды. Ұлы айтшыдай, орас саясатқа көзқарасы, қазақша тұрмыс-тіршілігінің бейнесін көрсетуі күршіткімін берді. Халық өз-өзін танып, жаңағы мүмкіндігін сезінді. Әрине, бұның бәрінен халқым мен тері арқалы келгеніне үкімет қарамастан, өз саясатын терең сүйру үшін "ұлтшылдық" айыбымен асырды сөзін де көзін де жапты.

Орас империясы жүргізген саясат жан-жақты қарастырылған. Тілі, діні, халықпен бірге оқуы жеріне де көзін салып, өз пайдасына керемет жаратып, бағалап, қолына көзін жұртта. Өмірінің соңына дейін қазаққа қолымен еткен алаш қайраткерлері ұсынып бастаған бағдарламасына баста көтеріп мәселердің бірі - жер мәселесі. Жоластандыру саясатына сандары өшпес із қалдырып айзық көрінді. Өз адамдарын орналастырып, халықты шұбарландыру, орыстандыру, кейін жерді қосып алу орас үкіметінің шебер ойластырған саясаты. Жерсіз халық бала ма? Осы сұрақ алаш кеудесіндегі жүрегіне қалды. Бірине көңіле дайым баған қазақ бұл саясатты бірген айтырмаса да, ұлт зиялысы байқап, қарсы күреске шықпанды. Базірі қатыпмасқан ұлт пен ұлы дама да осы оқта мен танып арқасында.

"Тұрғанымызды тұрғай жұртпаз" деп Абай Құнанбайұлы айтқандай, орас қалаған жұрды санадан жұртты біздің заманда да өзекті.

hiz-10-2

Шифрды ұйымдастырушы толтырады
Шифр заповняется организатором

Қатысушының шешімдерін толтыруға арналған өріс / Поле для заполнения решений участника Парақ / Страница № 4

Бірақ, біріні заманға жету жолындағы ұлттар
интеграцияның қозғалыс ескеру біздің алдымызда-
ғы мақсат бағыт табылады.

Парақтың артқы жағын толтырмаңыз / Обратную сторону листа не заполнять

ОҚУ-АҒАРТУ МИНИСТРЛІГІНІҢ
"ДАРЫН" РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ ОРТАЛЫҚ
РЕСПУБЛИКАЛЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК ҚАЗЫНАЛЫҚ ҚАБІЛСІЗДІК